

УДК 738:39:7.046.1 (4)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.03.563>

ГОНЧАРСТВО У ФОЛЬКЛОРНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА

Костянтин РАХНО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0973-3919>

доктор історичних наук, провідний науковий співробітник,

Національний музей-заповідник українського гончарства

в Опішному, вул. Партизанська, 102, 38164 Опішне,

Зіньківський район, Полтавська область, Україна

e-mail: krakhno@ukr.net

Іван Франко (1856—1916), видатний письменник, класик української літератури і не менш видатний науковець, зробив непересічний внесок у різноманітні галузі української культури, в тому числі у фольклористику й етнографію. У його науковій спадщині, вивчення якої на сьогодні є актуальним, присутня низка публікацій, в яких отримало відображення гончарство, що є одним із найдавніших ремесел українців. Як і інші давні ремесла, воно було освяченим міфологією, оточеним обрядами та звичаями і щедро відобразилося в українському фольклорі, дослідити який є метою автора. Об'єктом дослідження є фольклорні записи Івана Франка, що складаються з казок, міфологічних легенд, коломийок та інших пісень, приказок і прислів'їв, описів вірувань і повір'їв, народної медицини та знахарства, весільних і календарних обрядів, а предметом — наявні в них уявлення про різні аспекти гончарювання, роль і функції глини та гончарних виробів у традиційному побуті українців Бойківщини, Гуцульщини, Покуття другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Методологічною основою дослідження є історико-географічний метод у поєднанні з принципами й методами історіографічних досліджень.

Основою роботи є записані Іваном Франком етіологічні легенди, що розкривають міфологічне значення гончарної сировини — глини: казки, прислів'я та приказки, що показують ставлення народу до професій глинокопа, гончаря, горшковоза, дротаря. Результатами дослідження є те, що вони висвітлюють процес гончарювання від видобування глини й виготовлення гончарних виробів до їхнього продажу, а також розповідають про різновиди цих виробів — такі, як горщик, дзбанок, глек, макітру, миску, глиняне намисто, та їхнє використання. Різні семіотичні й символічні аспекти гончарних виробів розкривалися у родинній і календарній звичаєвості й обрядовості, а також у лікувальній магійній практиці знахарів. Перегляд публікацій Івана Франка показує важливість вивчення його фольклористично-етнологічної спадщини під новими кутами зору.

Ключові слова: гончарство, фольклор, казки, легенди, весільні обряди, народна медицина, приказки, прислів'я, пісні, Іван Франко.

Kostyantyn RAKHNO

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0973-3919>

Doctor of Sciences in History, Leading Researcher

of the National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne,

102 Partyzanska Street, 38164 Opishne,

Zinkiv District, Poltava Region, Ukraine

e-mail: krakhno@ukr.net

POTTERY IN THE IVAN FRANKO'S FOLKLORE RESEARCH HERITAGE

Ivan Franko (1856—1916), an outstanding writer, a classic of Ukrainian literature and an equally outstanding scholar, made a remarkable contribution to various fields of Ukrainian culture, including folklore studies and ethnography. His scientific heritage, studying of which is very relevant today, contains a number of published works, which featured pottery, one of the most ancient crafts of the Ukrainians. Like other ancient crafts, it was consecrated with mythology, surrounded by rites and customs and generously reflected in Ukrainian folklore. The goal of the author is to explore it. The object of the research is Ivan Franko's folklore records, consisting of fairy tales, mythological legends, kolomyikas and other songs, sayings and proverbs, descriptions of popular beliefs and superstitions, folk medicine and charms, wedding and calendar rituals. The subject is ideas presented in them which describe the various aspects of pottery-making, the role and functions of clay and earthenware in the traditional way of life of the Ukrainians of the Boyko Region, Hutsul Region, and Pokuttya in the late 19th — early 20th centuries. The methodological basis of this research is the historical and geographical method in combination with principles and methods of historiographical studies.

The basis of the work is etiological legends, recorded by Ivan Franko. They reveal the mythological significance of pottery raw material — clay, fairy tales, proverbs, and sayings show the attitude of the people to the profession of a clay carrier, potter, pottery trader, earthenware repairer. The creation of people and animals, in particular wolves, from clay, has been described in the legends. The creators were God and devil, as usual in the Ukrainian dualistic beliefs. One of the fairy tales, recorded by Ivan Franko from his mother, reveals a story about the King Thrushbeard, where the main heroine was forced to trade pots. It was very popular in Europe. Other Ukrainian versions of this fairy tales were recorded by Volodymyr Hnatiuk, a friend of Ivan Franko. The results of the paper are that these Ivan Franko's folklore materials throw light on the process of pottery making from clay mining and producing ceramic ware to its sale, as well as the variety of earthenware — such as a pot, pitcher, jar, poppy basin, bowl, clay necklace — and their use. The usage of crockery, including the preparation of traditional Ukrainian dishes, was shown accurately and particularly in numerous proverbs and sayings. Kolomyika songs, which Ivan Franko loved very much, were another valuable source. Different semiotic and symbolic aspects of pottery were revealed in the family and calendar customs, rituals, as well as in the therapeutic magic practice of healers and witch doctors. This magic practice could include the ritual of black magic with the use of clay figurine. Viewing the Ivan Franko's published works shows the importance of studying his folklore-ethnological heritage from new perspectives.

Keywords: pottery, folklore, fairy tales, legends, wedding ceremonies, folk medicine, sayings, proverbs, songs, Ivan Franko.

Вступ. Гончарство є одним із найдавніших ремесел українців. Як і інші давні ремесла, воно було освяченим міфологією, оточеним обрядами та звичаями і щедро відобразилося в українському фольклорі. Власне, накопичення фактажної бази керамологічних студій почалося саме з фольклорних матеріалів — міфологічних легенд, казок, переказів, пісень, приказок і прислів'їв про гончарів і горшково-гончарну сировину, гончарні вироби, торгівлю ними та їхнє застосування, з описів календарних і родинних обрядів, вірувань і повір'їв, де фігурували гончарні вироби чи були задіяні гончарі. Дуже цінними в цьому плані є фольклорно-етнографічні напрацювання Івана Франка (1856—1916), видатного письменника, класика української літератури і не менш видатного науковця, громадського діяча, що зробив непересічний внесок у різноманітні галузі української культури, зокрема, працював на ниві компаративістики й народознавства нарівні з іншими європейськими вченими. Його ранні статті вже містили багато цікавого для керамологів. Наприклад, у незавершеній праці «Народні повір'я, зв'язані з народженням дитини» (1879) Франко тлумачив обряд зливок, спрямований на ритуальне очищення породіллі, як вияв найдавнішого анімістичного світогляду, а заодно навів дані про використання глини в родильних обрядах мешканців Гвінеї й Північної Африки [26, с. 588—589, 591—592].

Основна частина. Під час своїх компаративних пошуків Іван Франко звернувся й до одного з найбільш гончарських сюжетів європейських казок — про короля Дроздоборода. Українську казку, де головна героїня називалася «гончаркою», він надрукував у своїй праці «Старинна романсько-германська новеля в устах руского народа» (1883). Цю казку Франко записав 1882 року в рідному селі Нагуєвичі з уст своєї матері Марії Гаврилик. У ній розповідалося про царя і його єдину доньку. Донька та була дуже красива і дуже розумна. Коли вона виросла, почало багато щонайкращих царевичів змагатися за її руку, та вона не хотіла за жодного йти, бо всі їй видавалися дуже дурними. Що батько не говорив їй, нічого не допомагало. Батько питав, де вона візьме розумних, коли всі однакові. Вона відповідала, що, значить, буде чекати, доки не трапиться такий, якого вона захоче. Чекала вона, чекала — царевичі приходили і йшли, але ніхто їй не був до впо-

ди. Особливо один, син сусіднього царя, дуже вполюбав ту царівну, але боявся підійти, щоб і його не відправила геть.

Далі, коли батько почав дуже наполягати, щоб вона таки виходила заміж, царівна придумала одну витівку. Вона зловила блоху і посадила її в казанок із маслом. Там та напаслася і виросла така велика, як добрий кіт. Тоді царівна наказала її вбити, зняти з неї шкуру, вичинити й зробити з тієї шкурки рукавиці, ясна річ, у великій таємниці. Відтак вона сказала батькові, що тепер виконає його волю і вийде заміж, але лише за того, хто вгадає, з чого зроблені ці її рукавички. Батько погодився і наказав розголосити по всіх краях, що хто вгадає, з чого у царівни зроблені рукавички, той буде її мати за жінку. Знов пустилися королевичі і царевичі, як до меду, але де там, ніхто не вгадував, і вона з усіх сміялася й гнала їх од себе. Той сусідній царевич почув цю чутку і подумав собі, що, мабуть, щось там мусить бути неспроста, коли так тяжко вгадати, з чого ті рукавички. Радий був би і він піти та спробувати щастя, але одночасно й боявся, що коли не вгадає, то вона його прожене, й тоді вся надія пропаде. Тоді він вирішив вдатися до хитрощів.

Царевич перевдягнувся за «жебручого діда» і пішов до міста, де жила та царівна. Там він зайшов на ніч до якогось старого кушніра на краю міста. Ну, звичайно, почали бесіду. Слово по слову, кушнір почав розповідати про царівну, яка вона гарна, мудра і непевна: вигала таку штуку, що і світ не чував, і тепер насміхається з бідних паничів. Царевич вдав, ніби ні про що не знає. Кушнір пояснив, що вона казала вигодувати блоху, зняти з неї шкуру, а потім він ту шкуру вичинив і зробив її з неї рукавички. Відтоді вона тими рукавичками всім паничам забиває баки: котрий, каже, вгадає, з чого вони, за того піду. А котрий не вгадає, того проганяє з ганьбою.

Тепер царевич знав відгадку й вирішив відплатити царівні за її насміхання. На другий день він пішов, переодягнений жебраком, до царського палацу і попросив, щоб його завели до царівни, бо й він хотів би спробувати щастя. Слуги змірили його очима, що він такий шолудивий та обідраний, але прогнати його не могли, бо мали від царя суворий наказ допускати кожного. Увійшов він, а царівна, навіть не дивлячись на нього, підставила йому руку й коротко веліла вгадувати, з чого це. Він, ясна річ, цього не злякався,

підступив, обмацав, обнюхав, а далі каже: «Бодай ви, пануню, здорові були, та то з блохи!».

Вона підскочила, як ошпарена, зиркнула на нього, — аж то жебрак. Але нічого було вдіяти, батько й міністри бачили все це, і годі їй було взяти назад дане слово. «Ну, доню, — сказав цар, — чого ти хотіла, то і маєшь! Вибирала ти, вибирала, та й от що вибрала, бери ж тепер, що тобі Бог судив!». Вона побачила, що не жарти, й піддалася. Хотіли того діда одягти по-панськи, але ні, він ані руш. Заявив, що він жебрак з діда-прадіда, куди йому до панських строїв, який тут стоїть, такий і до шлюбу піде. Що цар просив, що царівна лютувала і плакала, нічого не допомогло, мусила вона таки взяти шлюб із жебраком. А невдовзі після шлюбу жебрак сказав їй: «Ну, їмощуню, тепер ваше панованє скінчилося, тепер ви переходите на мій хліб і мусите йти зо мною по жебранім хлібу. Скидайте свої панські шмати і убирайтеся в таке, в якім я ходжу, бо в нашім стані панські строї не до лица». Ні прохання, ні плачі не допомогли, як уперся, так і стояв на своєму. Вже цар давав йому і гроші, і поле, і хату, але той відмовився, сказав, що він жебрак, і не треба йому від нього нічого. Тільки жінку він від нього бере, бо вона мусить іти за ним, а своє добро хай сховає. Його добро — торба та й палиця, більше ніякого добра йому непотрібно. Тоді цар дуже розгнівався на зятя та доньку й сказав їм іти собі, куди хочуть, не показуватися йому на очі і не признаватися до нього, бо він не хоче ні чути, ні знати про них. А жебракові це було байдуже. Він почепив собі і жінці по дві торби на плечі, дав палицю в руки та й пішов з нею в світ старцювати.

Ішли вони, йшли, аж зайшли до того міста, де правив того царевича, а її чоловіка, отець. Царевич вибрав собі якусь нужденну хатку на краю міста, ліплену з глини, з одним віконцем, та й сказав їй, що це його діда і прадіда хата, тут вони будуть жити. Він буде ходити по селах і містах у пошуках хліба, а вона має бути дома, варити, прати, прясти сусідам за гроші, бо гріх і їй задарма хліб їсти. Так вони жили день за днем. Він щоранку вставав, брав торби на плечі та йшов до царського двору, до свого вітця. Розповів батькові все, як йому вдалася витівка і яка добра жінка з тієї царівни зробилася, як його слухає і любить, — старий цар дуже втішився. Вирішили вони аж тепер справити велике царське весілля. Написали листи до всіх царів і королів, щоб з'їздилися на

гостину, а в дворі різали, пекли, смажили таке, що пахощі аж по цілому місту йшли.

Одного вечора прийшов царевич до своєї халупи, до жінки, приніс трохи хліба, але мало. Вона дала йому якусь юшку, а він її не захотів їсти і запитав, чому вона нічого ліпшого не зварить. Вона відповіла, що кращого взяти нізвідки, бо він приносить мало, а вона напрати не може, тепер важко заробити, та й не звикла вона до цього. Чоловік сказав, що знайшов для неї заробіток. Є в нього трохи грошей, він їй накупить горілки, чарок і пляшок, хай сидить у хаті й шинкує. Уранці він пішов знов ніби на жебри, а вона шинкувала. Царевич тим часом побіг до своїх вояків і сказав кільком піти на околицю міста, де продає шинкарка горілку, й наробити їй збитків. Вони радо зайшли до шинку, все випили, накричали, пляшки і чарки побили, не заплатили нічого та й пішли. Коли чоловік прийшов увечері, вона сиділа та й плакала. Розповіла йому, що сталося.

«— Ну, кепска з тебе шинкарка, — сказав він, — але не бійся, я вже зумію допімнутися своєї кривди. На завтра треба було інакше зробити. Я тобі ще за решту грошей куплю горшків, сядеш собі на місті та й будеш продавати.

Добре. А раненько він знов побіг, казав кільком воякам сісти на коні і зробити тій гончарці збитки. Ті на коні, їдуть ніби поуз неї, — аж тут нараз оден за другим торгне коня, ніби кінь сполошився, та між горшки: всі дочиста потовкли.

Вечером приходит той додому, а жінка плаче.

— Що тобі? — питає він.

— Та от, — повідає вона, — нещастя моє з тими жовнярами. Над'їхали якісь на конях, коні їм сполошилися, — всі горшки перетовкли».

Чоловік втішив її й порадив інший заробіток. Їй треба навідатися до царського двору, бо він чув, що там велику гостину готують, то помогла би децю в кухні: води принести, замести, дров підкласти, і сама поїла б чогось доброго, і йому принесла б.

Нічого їй було вдіяти, на другий день навела лад у хаті та й пішла. Її там прийняли: вона гарувала, носила воду, дрова, замітала кухню, обертала печені на рожнах. Правда, кухар їй їжі не шкодував, а ввечері, коли вона вже збиралася йти додому і попросила, щоб дав їй децю і для чоловіка, він наказав понасипати їй у дванадцять маленьких горщиків потроху всякої страви. Вона замислилася, як це

все забрати, а кухар порадив їй, щоб понизувала всі ті горщики на крайку і оперезалась ними, — це буде найліпше. Зробила вона так і вже збиралася йти, аж тут царевич крикнув на неї, щоб несла до покою гостям води. Вхопила вона срібну коновку і понесла. А там уже музика грала, танець починався. Царевич стояв перед нею та й дивився, а вона не впізнавала його, їй навіть на думку не спадало, щоб то міг бути її чоловік. Царевич запитав молодицю, чия вона. Вона відповіла, що одного жебрака, який живе на околиці міста. Він зауважив, що вона красива, зовсім їй не личить бути жебрацькою дружиною, й можна на що завгодно побитися об заклад, що вона й танцювати вміє.

Вона почала відмовлятися, а сама аж тремтіла від сорому і страху. Царевич гукнув музикантам, вхопив її під боки, музика заревіла, а він пішов з нею в обертаси. Вона, бідна, впералася, він нею мотав сюди й туди, вся страва в горщиках, що в неї були нанизані на крайку, розлилася і обляпала її від ніг до голови, але царевич не питав нічого. Гості реготали, у неї все обличчя горіло від сорому, а далі вона заплакала та кинулася царевичеві до ніг, щоб її відпустив. Тоді він пом'якшав, поміг їй підвестися та й запитав, чи вона його не пізнає. Вона подивилася на нього та й нічого не сказала. «А то відколи у нас така установа, щоби жінка чоловіка не пізнавала? Тадже я твій чоловік, а ти моя жінка!». Тут він розповів їй все, що й до чого, наказавши її одразу перевдягти по-царськи. Аж тут її батько прийшов й здивувався, коли побачив свою доньку, яку він віддав за жебрака, царівною. І тоді вже був такий бенкет, що можна тільки уявити, бо там «вильми молоко їли, по борщі човнами плавали» [17, с. 27—29].

Михайло Драгоманов потім звернув увагу на опубліковану Франком казку про царівну-гончарку у своїй статті «Шолудивий Буняка в українських народних оповіданнях» (1887), простеживши зв'язки її мотивів та вказавши на подібність її другої половини до німецьких варіантів [9, с. 273—274, 276—277, 279]. Глиняним посудом невдало торгувала принцеса з німецьких казок про короля Дроздоборода та про вченого мисливця. Цей епізод, як показав Ернст Філіпсон, незмінно був присутній також у голландських, шведських, фінських, естонських, французьких, бретонських, чеських, словацьких і польських казках про короля Дроздоборода [30, с. 443, 447,

505; 31, с. 15, 42—44, 75, 80, 87]. Трапився він і в українських казках, записаних Володимиром Гнатюком у Березькому й Арадському комітатах [3, с. 188; 4, с. 204-206].

Невдовзі Іван Франко надрукував розвідку «Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних» (1884), у якій зробив висновок про те, що ці давні й дуже цінні витвори народного світобачення є «міжнародним добром», впливом анімістичних поглядів на природу, а їхнє коріння сягає міфології різних народів, переважно індоєвропейських. Він звернув увагу, що в найдавніших загадках символами явищ природи є саме свійські, а не дикі тварини, в тому числі й уособленням вогню в українських загадках про горщик, наприклад: «Червоне теля чорну корову ссе» [33, с. 114—115]. Далі Франко оприлюднив «Обряди і пісні люду руського у селі Лоліні пов. Стрийського» (1886), зібрані його першим коханням, донькою священника Ольгою Рошкевич, з якою він познайомився під час мандрівки Карпатами влітку 1874 року. Опис містив чимало цікавих моментів, пов'язаних із глиняним посудом. Наприклад, доки старости чекали, вносили великий порожній горщик, так званий «дрантак», і ставили його на столі. Один із старостів ніби ненавмисно штовхав його, горщик падав і розбивався, через що зчинялася між дружбами колотнеча [32, с. 13]. Мати молоді пригощала наречених молочною кашею, яку вона неодмінно сама варила і яку молодий і молода мусили їсти однією ложкою з однієї миски [32, с. 21]. Коли після відбуття пана молодого в домі пані молоді влаштувався обід для гостей, свашки співали особливі пісні, присвячені тій чи іншій страві:

*Ой залетіла плиска;
Вже поставлена миска;
Їли ж би ми, їли,
Коби нам повеліли.
Є кому заносити,
А нікому припросити* [32, с. 23].

Бачачи, що важко дістатися за стіл, дружба стався підкупити брата нареченої грошима. Він з ним торгувався, а пан молодий платив, кидаючи гроші до миски, яку парубійко тримав у руці [32, с. 31]. Коли вечеря закінчувалася, пані молода клала собі на голову шапку дружби, поклавши попередньо на неї свій власний вінок. Потім вона брала миску в руку,

а в миску ставила келишок. Дружба ж брав у руку пляшку і з неї наливав горілку до келишка, яким пані молода усіх без винятку частувала. Кожен, випивши горілки, кидав їй гроші до миски, а свашки співали пісні [32, с. 51]. Весільні обряди демонстрували різні семіотичні й символічні аспекти сприйняття гончарних виробів.

У публікації «Із уст народа» (1894) Франко подав свої записи народних етіологічних легенд. В Осовцях Заліщицького повіту жінки розповідали, що Бог зіпчив Адама і Єву з першоматерії-глини, але Єву він потім вигнав з раю і вона перетворилася на вербу-«їву», а для Адама він створив нову дружину з ребра. «То ви, чоловіки, з глини, а ми, жінки, — то вже з вашого ребра» [18, с. 179].

1870 року від своєї матері в Нагуєвичах Іван Франко записав розповідь про створення смереки, вовка і вільхи. Спочатку, як Бог сотворив усіляку деревину, то не було дерева, красивішого від смереки, — таке просте та гладке. Але дідько, «бодай моці не мав», позаздрив, пішов уночі та й понабивав цвяхів, а з них зробилося в смереці суччя. То дідьча робота. Не раз рубаєш смереку — зверху гладка, галуззя нема, а всередині сук такий твердий, як цвях. А як Бог творив світ, то дідько все дивився збоку та нахвалявся: «Овва, я ще не таке потраф'ю сотворити!» Пан Біг слухав, слухав, а далі каже: «Ану, сотвори хочь найменшого зьвира!» — «Е, що то найменшого! Я такого зроб'ю, що тебе ззість». Взявся дідько ліпити звіра, ліпив-ліпив, клепап-клепап та й уклепап вовка. Вклепап його, та й що з того, коли вовк неживий. А дідько став та все на того вовка: «Ану, вовчику, ану, гузя на Бога!» А вовк стоїть і не поворушиться. Дивився Пан Біг, дивився на ту роботу, а далі каже: «Ану, вовчику, ану, гузя на дідька!». Як схопиться вовк, та за дідьком! Дідько побіг, вовк за ним. Побачив дідько, що біда, та й почав дряпатися на вільху. Вовк за ним! Вже ось-ось мав його догнати — тільки одну п'яту йому відкусив. То відтоді вовки розплодилися на світі, дідько остався без п'яти, а вільху дідьча кров облила, тому вона така червона [18, с. 181—182].

Значущість Франка для українського народознавства, як пояснював Філарет Колесса у своїй «Історії української етнографії», полягала в тому, що «ідучи за почином і наказом Драгоманова, він умів зв'язати досліди з ділянки української фоль-

клористики з загальним поступом європейської науки; в тому значенні він був піонером на галицькому ґрунті, та йдучи рука об руку з М. Грушевським і Хв. Вовком, надав напрям виданням Етнографічної комісії НТШ («Етнографічний збірник» та «Матеріали до української етнології»), в тому напрямку пішли й окремі студії з ділянки української етнографії й фольклористики, які що раз то частіше почали появлятися в «Записках» та в інших органах НТШ» [12, с. 312]. У праці «Людові вірування на Підгір'ю» (1898), надрукованій в «Етнографічному збірнику», Франко писав про переконання мешканців Дрогобицького, Коломийського та Стрийського повітів, за яким, коли в малій дитини починалися конвульсії («тота слабість»), то треба було скупати її в ночвах («нецках»), у яких печуть паску, а коли скупається, то не виймати, натомість разом з водою перевернути, накрити тими ночвами, а на тих ночвах розбити новий горщик. Від цього конвульсії минуться [27, с. 185]. Про печину Франко пояснював, що то «глина з печи, устругана і замішана з горівкою, помагає від заги» [27, с. 193]. Поміі, що назбиралися на Святвечір, не треба було вилити, їх слід було злити до горщика і сховати. Вони були помічні від різних хвороб людей і худоби [27, с. 194]. Черепок уживався для кадіння. Перед вечерею господиня накладала в черепок вугілля, кидала в нього «сафатини» (рослини асафетиди), купленої перед тим у місті, йшла з цим до хліва й кадила біля корів, щоб чарівниця не мала до них приступу [27, с. 204]. Коли сідали за святковий стіл, господар набирав до черепка гарячого вугілля, насипав до нього ялівцю й ставив під стіл [27, с. 205].

Олена Шухевич записала для Івана Франка в Тишківцях Городенківського повіту спосіб пізнати відьму серед інших жінок. Той, хто бажав це зробити, на Святвечір клав часник на чотири роги столу, на кожному розі по одній головці. Повечерявши, брав із кожної головки один зубок, садив у кулешірник (ринку, в якій вариться й мішається куліш) і ставив на вікно, щоб той часник зійшов і ріс. Так він підростав до Великодня. На Великдень чоловік брав з того часнику одне зелене пірце й тримав його в роті впродовж усієї служби, поки піп пасок не посвятить. Щойно піп свяченою водою кропив паски, чоловік перекушував зубами той часник у роті. В ту мить він мав одразу побачити, котра жінка відьма: в неї буде

дійниця на голові. Але це не можна було нікому казати, бо відьми кинуться на нього й розірвуть на місці [27, с. 211]. У випадку симптомів уроків гасили вугілля. Над головою хворого тримали миску з водою і в ту воду вкидали з печі кілька розжарених вугликів, приговорюючи: «ТЬфу! ТЬфу! ТЬфу! Пек за пеком!». Потім цієї води давали напитися хворому, а також обмивали нею його лице і груди проти серця [27, с. 217—218].

У статті «Гуцульські примівки» (1898) Іван Франко навів зроблений народним учителем Остапом Галевичем опис лікування бабиць (болів у животі) в селі Довгопілля на Галичині знахарем-чоловіком із використанням гончарних виробів, ложок і попелу. Той брав жмут ложок і двоє горнят з водою, клав до тих горнят попіл і варив у печі. Коли попіл вварювався з водою, знахар ставив ті горнята до миски, перевертав їх у мисці догори дном, а потім клав ту миску хворому на животі і проказував замовляння дев'ять разів. У замовлянні він просив Божої допомоги викликати різні види бабиць, які перелічувалися. Потім знахар відкривав горнята в мисці, зачерпуючи той зварений попіл щоразу іншою ложкою й кажучи далі:

*Я вас, бабиці, візиваю-вікликаю,
Я вас в горщити віварюю,
Лижками вічерпую,
Веретенами віпрьдаю,
Глами вішиваю.*

З кожної ложки знахар давав покуштувати недужому, а потім кидав ложку позад себе, приговорюючи: «ТЬфу! ТЬфу! ТЬфу!» [25, с. 42—43].

За твердженням Галевича, в селі Полянки побіля Довгопілля знахар так само варив дев'ять горщиків попелу, брав дев'ять ложок, одне веретено, голку і стебло з віника, а проговоривши замовляння, черпав по разі однією ложкою з одного горщика й за кожним разом примовляв формулу вигнання [25, с. 44].

Окрім цього, дослідник подав у своїй роботі записи, зроблені на його прохання, Остапом Галевичем і священником Василем Козарищуком з Конятина про чарування «на слід». У Гриняві Косівського повіту вірили, що є такі знахарі, що можуть наслати на людину хворобу за допомогою глини («землі»). Для цього треба було добути землі з слідів того чоловіка, знахар робив із тої землі ляльку, подібну до лю-

дини, і шептав над нею замовляння. Проказавши її, він брав ляльку-«тварь», прокручував у ній свердлом дірки і шептав далі. Потім примівник вбивав «кілки» у проверчені частини тіла тієї глиняної ляльки. Ті «кілки» подекуди були шпичками, виструганими з осикового поліна, а подекуди їжаківими колючками. Вбиваючи кілки, знахар примовляв:

*Я верчу і б'ю стрілу не в глину,
Лише з-під голови в голову, з-під тім'я в тім'я,
з-під очей в очи,
В ніс з-під носа, в лице з-під лиця,
В уха з-під уха, в шию з-під шиї,
В гортанку з-під гортанки,
В груди з-під грудий, в серце з-під серця,
В калюхи з-під калюхів,
В сімдесят сім шуставок і живок,
В руки і ноги і в мочівник.
Там зіставай, того чоловіка (ім'я) міч, скіпай,
Кости лупай, вік коротай!
Я тобі приказую, я тобі розказую!*

[25, с. 46—47].

Це була «примівка», з якою знахарі таїлися, бо декого за неї притягали до суду й карали. Часто її замовляла дівчина чи вдова, що прагнула вийти заміж за якогось жонатого чоловіка й хотіла звести зі світу його дружину. Гуцули вірили, що таке наслання, вчинене вмілою рукою, не схибить. Той, на кого було наслано «болу», мусив захворіти. У разі хвороби заміжня гуцулка відправляла свою матір чи добру сусідку до ворожбита, щоб дізнатися причину. Розклавши карти, ворожбит міг повідомити: «Е, вона погано слаба, на кілки. Йикас сучка русьива на північ б'є її кілки, бо хоче віддатися за її чоловіка. Але сесі кілки може відбити чорньвий чоловік, що сидит на запад» [25, с. 47]. Від ворожбита можна було довідатися, який саме знахар зможе відвернути наслання таким чином недугу. Такий знахар, домовившись про належну платню, приходив до хати хворої і насамперед проказував над нею дев'ять разів замовляння. Тоді він набирав глини зі слідів хворої й робив з неї «тварь», тобто ляльку з головою, з руками і ногами, а приготувавши собі «кілки», тобто колючки з їжака, спершу шептав над хворою подальшу частину замовляння. Далі примівник брав кілок за кілком, бив у кожен частину тіла так, як вони були перелічені в замовлянні, й, забивши кожний окремий кілок, кидався на землю, качався по ній і йойкав, немов від великого болю. Так він робив після кожного

вбитого в ляльку кілка. Зрештою, знахар перестав качатися і проказував решту замовляння, стоячи [25, с. 48—49].

Василь Козарищук записав такий самий обряд у селі Плоска. Він описував лікарські прийоми часом докладніше, а подекуди менш розлого. Тамтешні гуцули теж вірили, що «лікарник-примівник» міг пізнати походження болю, не торкаючись тіла хворої. Коли його гукали до хати хворої, він закочував рукави і велів хворій пройтися по хаті, покропивши попередньо землю водою, щоб було видно, куди ступали ноги хворої. Тоді він здряпував нігтями сліди її, назбиравши достатньо тієї глини, розмочував її слиною і ліпив із неї фігурку, подібну до людини [25, с. 49—50]. Коли фігурка була готова, знахар витесував кілки з осикових скіпок і починав їх вбивати в окремі частини тіла фігурки, молячись пошепки й прикликаючи — не лише добрі сили, але й нечистих. Це закликання звучало так:

*І ви, неприяники, помагайте,
Не відставайте від мене!
Далі знахар приказував:
...Я не б'ю кілки в глину,
Б'ю в недуженьку Катерину (ім'я хворої).
Я тебе, боло, із сеї рщеної вікликаю, візиваю:
Іди, спаньби не відбирай, не уймай,
туска не завдавай!*

*Пусти по добрій волі,
Бо попустиш по неволи.
Далі він перелічував частини тіла,
з яких мала вийти недуга [25, с. 50].*

Знахар повідомляв, що особа, яка наслала слабкість, тепер неминуче занедужає, й отримував за свої послуги барана від сім'ї хворої. Траплялося також, що якась хвора, одужавши, хвалилася, що вона наслала хворобу на ту чи іншу сусідку, з якою вона жила «на перекірці», коли та сусідка випадково занедужала. В такому разі ця друга «недуженька» гукала знахаря, й він знов її «відбивав кілки». Все відбувалося так, як і в попередніх випадках, тільки що знахар посилав тепер «напрьятати» слідів тієї, що наслала недугу, і з тих слідів ліпив подобу чоловіка або жінки для встромляння кілків. Слова він вживав такі самі, тільки з невеликою різницею:

*Я відбиваю ті кілки
З Параски, а не з глини... [25, с. 50].*

Перелічивши далі пошепки окремі частини тіла в належному порядку, знахар вбивав кілки у глиняну

фігурку, а скінчивши, клав її «в каглу», тобто в комин, і промовляв:

*Аби ти тут зісхла,
Йик та глина зісне!*

Гуцули вірили, що після цього та, що наслала недугу, справді зсохнеться, а хвора «прийде до себе» і встане [25, с. 51]. Такі ж обряди інвольтації з глиняною фігуркою пізніше фіксували на Гуцульщині Володимир Шухевич, Володимир Гнатюк, Станіслав Вінценз [29, с. 211, 227; 8, с. 212—213; 1, с. 428].

Остап Галевич записав у Довгопіллі Косівського повіту також відомості про лікування знахарем прострілу («стріли») за допомогою шептання над мискою з водою. «Примівник» наливав у миску води і, тримаючи її над хворим місцем, проказував дев'ять разів довге замовляння. До води, що була в мисці, додавалося три зубці часнику, її тричі хрестили ножем, і відтак хворий тричі пив її і обмивав собі нею зболіле місце [25, с. 55].

У горах було чимало отруйних змій, тому замовляння від укусу гадюки належало до найпоширеніших. Там могла згадуватися глина. У Конятині Вижницького повіту, коли когось «вжылит пріжориста», тобто гадюка, то баба-примівниця ставила його на землі, клала йому під ноги осикову тріску й веліла стояти, тихо прижмуривши очі, а сама шепотіла дев'ять разів замовляння:

*ТЬфу, тьфу, тьфу! Счізай!
Боже, помагай!
Був лой та й лойка, та ввійшов на глину,
а з глини на траву, а з трави на росу,
А з роси уфатив си за шкіру,
А з шкіри за мньисо, а з мньиса за кість,
А з кости я тебе вікликаю, я тебе візиваю.
Хоц єс земляина, хоц єс водьина, хоц єс камьина,
Хоц єс ломова, хоц єс пецова, хоц єс хатьина...»
[25, с. 44—45].*

У Перехресному корів лікували від лихих чарів таким способом. Знахарка брала розколений патичок з м'якого дерева, обмотувала його посередині шпагатиком і, встромивши в маленьку дірочку у стіні, видобувала вогонь тертям. При цьому вона дев'ять разів проказувала замовляння. Коли вогонь розгорався, «примівниця» гасила його в мисочці, до якої перед тим, кажучи дев'ять разів те саме замовляння, щоразу всипала по одній ложці води. Вгасивши «живий огонь» в тій воді, вона мила нею ділки і все

вим'я корові, а з патичка обшкрябувала вугілля їй, домішавши до нього солі, давала його корові злизати [25, с. 63—64]. Жіночу слабкість («сплав») лікували, проказуючи замовляння над роздягнутою хворою. Потім знахар наливав в миску води, схилявся під каглу і казав над водою дев'ять разів замовляння до «Водички-Йорданички». Далі він перелічував усі частини тіла і за кожним разом окроплював «на відлі», тобто на відліг рукою, відповідну частину тіла тією водою. Решту води він виливав на «котюгу» (пса), що мусив бути чорної масті [25, с. 64]. У Пłosкій, за даними Козарищука, проказували те ж саме замовляння, тільки знахар обливав хвору водою тричі над посудиною, а потім натирав цією водою її тіло від голови до п'ят [25, с. 65]. У галицькому Довгопіллі, за даними Галевича, миску використовували в лікуванні від різних дрібних хвороб. Наливши в миску води, додавши до неї три зубці часнику і перехрестивши її тричі вістрям ножа, знахар говорив над нею дев'ять разів замовляння. Тоді цією водою він мив недужому голову, груди «напротив серця» і хворе місце [25, с. 65—66].

Буковинські гуцули, за словами Козарищука, вірили, що громова і градова хмара — справа нечистого. Проте, з огляду на всі обставини, можливо, що мався на увазі Перун, якого теж не хотіли називати на ім'я. «Цесе тот, він воює, — його ім'я не годиться згадувати». З ним треба було вміти обходитися, не заходити з ним «у перерік». Це була не легка справа: треба було говіти без хліба і без води кожне «громове съвятце» в році, а особливо Святвечір перед Різдом і перед Водохрещами. Це знову наводить на думку, що йшлося не про чорта, а про ту вищу міфологічну фігуру, яка стояла за відповідними «гровими» святими. У ті дні треба було ще й оніміти, не проговорити весь день жодного слова «ні до чоловіка, ні до маржини». Аж коли на небі зблисне перша зірниця і вже накриють до вечері, треба було вийти перед хату, поклонитися і просити «його» до вечері. У Пłosкій це чинилося наступним замовлянням:

*На Святвечір я виходжу і зву до вечері.
Будь ласкав і загости і у мене си розгости!
Поклоняюси тобі і всі твої силі,
Громам і громовеньїтам, тучам і тученьїтам,
Твоїм громовим кулям і пушкам,
Твоїм стрілам і всім твоїм святцям.*

*Нові миски, нові лижки,
Нові глеки у мене на столу
На вас, ласкавий пане-царю, ждуть:
Не погордіт і загостім!*

Навряд чи так могли звертатися до чорта. Тільки проказавши дев'ять разів це запрошення, чаклун-хмарник міг зі своєю сім'єю сідати до вечері. Перша ложка кожної страви «ідет си тому передньому» [25, с. 67].

Тоді ж з'явилася друком Франкова стаття «П'ять легенд» (1898). У селі Чернихівці Збараського повіту Іван Франко записав легенду про глиновоза. У ній розповідалося, що був собі бідний чоловік, що не мав ні поля, ні хати і жив тільки з того, що носив до міста глину мішком. Кому треба було глини, то купував у нього за крейцар, за два, і він з того жив. Раз якось ішов той чоловік до міста, ніс в мішку глину, і здивав його старенький дідусь. Привіталися, розбалакалися. Дідусь запитав, як йому живеться, чи добре. Чоловік відповів, що за все Богу дякувати, поки здоровий та дужий. Дідусь поцікавився, чи він нічого собі не бажає. Чоловік відповів, що йому нічого бажати, от якби Бог дав йому коника, щоб він міг возити глину до міста, то він думає, що міг би набагато більше заробити. Дідусь порадив йому молитися Богу, щоб Бог йому дав, та й пішов іншою дорогою. Молився той чоловік Богу, чи ні, але через пару днів, копаючи глину, він знайшов стільки грошей, що міг купити собі коня. Він дуже зрадив, почав возити глину вже не одним, а двома мішками і заробляв удвічі більше. Через якийсь час здивав його знову той сам дідусь і запитав, чи добре йому тепер. Чоловік відповів, що добре, славити Бога. Тепер він має коника. Тільки біда в нього: коник є, а нема чим його годувати, нема де його поставити. От якби йому землю, хату, щоб він був господарем і не потребував глину до міста возити. «Молися Богу, синочку, Бог тобі дасть», — мовив дідусь. І справді, почало тому чоловікові так щастити в його заробітках, що незадовго він наскладав грошей і в своєму селі купив собі землю, побудував хату, зробився господарем. Уже він не возив глини до міста, а працював на своїй землі. Аж раз орав він, а прийшов той самий дідусь. Запитав, як він ся має, й зауважив, що він уже господар. «Дав тобі Бог, чогось хотів. Ну, що ж, добре тобі тепер?». Чоловік відказав, що добре, нема що казати. А на запитання,

чи не жадає він нічого більше, відповів, що дуже хотів би бути вїтом у його селі. Дідусь знов порадив просити Бога, бо Бог усе може йому дати. А той дідусь був сам Бог, але цей чоловік того не знав. Через кілька днів громада за щось скинула свого вїта і взялася вибирати нового. Міркували сюди, міркували туди, далі сказали, що той чоловік ще недавно був бідний, не мав ні кола, ні двора, тільки носив мішком глину до міста, а тепер доробився до такого ладного маєтку, отже, він мусить бути розумним і порядним чоловіком. Його треба обрати на вїта, бо він, певно, буде і в громаді порядкувати добре. Вибрали його. Він дуже зрадів і заходився порядкувати в громаді. А через якийсь час дивиться, йде селом його знайомий дідусь. Він поцікавився в чоловіка, чи тепер, коли він уже має все, чого хотів, він зовсім задоволений. Чоловік відповів, що невелике щастя бути вїтом, от як би він був царем, то інша річ. Дідусь мовив, що і на це Божа воля, і пішов. Не минуло кілька днів, аж донеслася чутка, що в тому краї помер цар і не лишив по собі наступника. Зібралися всі пани, барони, графи, міністри, щоб вибирати нового царя. Пішов і той вїт на той вибір, і, видно Божа воля така була, бо там сталося так, що його вибрали на царя. Почав він панувати і все собі міркував, який то він мусить бути мудрий, коли з такої біди та нужди вийшов аж так високо. Йому здавалося, що то він своєю власною силою того всього досягнув, і почала його розбирати така гордість, що всіх людей, всіх панів, міністрів і простих хлопів мав за ніщо. Аж раз дивиться, йде той його знайомий дідусь, кланяється йому як цареві та й каже, що тепер, ставши найяснішим монархом, він, певно, вже зовсім задоволений, бо має усе, чого тільки душа забажає. Чоловік відповів, що те все нічого не варте, тепер він хотів би бути божком. «А, так! — відповів дідусь. — Га, небоже, коли хочеш бути божком, то йди ж назад, носи глину мішком!». І, сказавши це, дідусь щез, а разом з ним щезло все царство, всі маєтки і вбрання того чоловіка. Він озирнувся, а на ньому стара брудна полотнянка, а на плечах у нього його старий мішок з глиною [28, с. 114—116].

У Гошові Стрийського повіту Теодорові Дерлиці розповіли апокрифічну легенду про походження українців і поляків. Коли Бог почав творити всілякі народи, то наліпив шляхти з тіста, а русина зліпив із глини. Наліпив та й поставив на сонце, аби висохли.

Якось забіг туди пес, то русина не чіпав, бо він був глиняний, а шляхту з тіста всю поїв. Тоді Бог наказав ангелові взяти пса за вуха і бити о дерева. Вдарив ангел псом об вербу — з пса вискочив шляхтич Вербіцький; вдарив об березу — вискочив Березовський; вдарив об бук — вискочив Буковський; вдарив об явір — вискочив Яворський, й так далі [28, с. 114—116].

Незважаючи на тяжку хворобу, Іван Франко упорядкував збірку паремій у трьох томах (шести книгах) під заголовком «Галицько-руські народні приповідки» (1901—1910). У цій величезній збірці, що включала в себе як записи самого Франка, так і його респондентів зі Східної Галичини й Буковини, а також кілька давніших рукописних збірок, містилося понад тридцять тисяч прислів'їв із поясненнями, назвами місцевостей запису, варіантами і відповідниками в інших мовах (слов'янських і неслов'янських). Видання було побудоване на опорно-гасловому принципі. Дуже багато фразеологізмів стосувалися глини, гончарів, гончарства й гончарних виробів. Зокрема, з чоловіка, в якого вмерла стара жінка, а він жениться на молодій, сміялися: «Бог за глину, а я за калину» [20, с. 337]. У рідних письменникові Нагуєвичих про смерть і поховання казали: «Пішов глину їсти». Старий селянин на похороні приказував: «Порпає сі чоловік у тій глині, доки жие, а як умре, то й його самого в ній запорпают» [20, с. 338].

У Нагуєвичих рівність людей незалежно від багатства й стану підкреслювали словами: «Всі-смо з одної глини» [20, с. 337]. Як і в міфологічних легендах, глина виступала матеріалом, з якого були створені люди. У селі Ценів Коломийського повіту протестували проти суспільної нерівності словами: «Або то пан з иншої глини, ніж хлоп?» [22, с. 461]. У Коломії до людини, що занадто чванилася, казали: «І ти не з ліпшої глини, як я» [20, с. 338]. «Я не з тої глини», — могли відповісти в Снятині [24, с. 412]. Ледачу жінку в містечку Жидачів дражнили: «Марина як глина, ані жити, ні вмирати, треба живу поховати» [24, с. 481].

«Глина, що хоць коники з неї ліпи!» — характеризували селяни в Нагуєвичих свій глинкуватий ґрунт. «З глини хліба не спечеш», — приказували вони. Це означало, що треба над нею попрацювати, поки вродить хліб. У селі Мшанець Старосамбірського повіту пародіювали польську приказку: «На глине не

згинє». Так говорили про тих, хто жив на глинястому ґрунті, а проте не те що не гинув, а помалу ставав заможним [20, с. 338]. Про невдалий, глевкий хліб у Нагуєвичих казали: «Такий той сьвіттий хлібець, як глина» [23, с. 267].

З глухого, що недочув, сміялися: «Помагай Біг, Гриню! — Копаю, пане, глину» [20, с. 452]. Це був дуже давній жарт, відомий ще зі збірок приказок XVIII століття [10, с. 243]. У селі Лолин Долинського повіту цю розмову пана з глухим Гринем передавали як: «Помагай Біг, Гриню! — «Копаю, паночку, глину. — Взни мі в с..., Гриню! — Буде ми, паноньку, на всю зиму» [22, с. 569].

Мешканці Нагуєвичів про знесилену людину мовили: «Паде, як глина», «Впав, як глина». «Такий єм як з глини вліплений» — значить, слабкий, обважнілий або перетомлений працею [20, с. 270, 338]. Чоловік, що втомився, казав про себе: «Такий єм став, як з глини» [23, с. 193].

Про гончаря в Нагуєвичих була приказка: «Ганчир глинов жие». У селі Березів Коломийського повіту вона звучала як «Гончара глина годує». У Коломії казали: «Гончар з глини гроші робит» [20, с. 412].

Звісно ж, знали на Бойківщині й приказку: «Горшки не сьвяті ліплят» [20, с. 424]. При цьому віддавали перевагу виробам певних гончарних осередків. Такий осередок покутської кераміки, як Коломия, орієнтований на місцеві ринки, враховував як місцеві давні традиції гончарної справи, так і художні смаки і запити споживачів. Коломийські миски, за словами Франка, колись мали дуже добру славу, тож у Нагуєвичих казали: «Коломийська миска, коло коломийської стояла» [22, с. 394]. Там само, в Нагуєвичих, у 60-х роках XIX століття жінки хвалили: «Нема над коломийські миски і над брідські хустки» [21, с. 284]. Як і в інших місцевостях, сміялися над тим, що гончарі бідні і для самого себе гончар не спроможеться виготовити посуд. У селі Лолин зауважували, що «гончар у черепі їсти варит» [20, с. 412]. «За що ми маємо ся бити? Най ся гончареві горшки б'ють», — такою була відповідь добродушного чоловіка на провокацію з боку іншого, який спонукав його до бійки [20, с. 412]. У Збаражі дражнили візницю, що начебто гальмував кобилу, не загальмувавши воза: «Гамуйся, кобило, горшки везеш!» [20, с. 312].

Не менш цікавими були прислів'я, приказки й інші тексти малих форм фольклору про гончарні вироби. У них відображалось насамперед їхнє призначення й функціонування. У Нагуєвичих побутувало прокляття дівчині: «Бодай ти горшком воду носила!», тобто щоб ти у своєму господарстві не мала коновок. Носити воду горщиком для порядної господині вважалося за сором. «В горнець кому зазирати» означало надіятися на те, що хтось погодує цю особу, залежати від чиєсь ласки [20, с. 424]. Жити на чиєсь ласці, на всьому готовому: «Готову миску і ложку мати» [20, с. 440]. Пізнати людину нелегко: «Аби чоловіка пізнати, треба з ним горнець соли ззісти» [24, с. 311]. Про річ, що не стосувалася справи, казали: «Що ни варити, то і в горнец ни класти» [19, с. 138]. Як був синій, тобто димлений горщик, але не було молока, в Нагуєвичих мовили: «Не стало молока до синьика» [22, с. 410]. З буркотливого там сміялися: «Воркоче, як окріп у горшку» [20, с. 257]. Була й приказка про ченців: «Чернець: виїв кашу, розбив горнець» [24, с. 306].

У Нагуєвичих помічали: «Кождий горне вугльи до свого горшка», тобто дбає лише про власну вигоду [20, с. 292]. Ненажерливого там характеризували: «Виїв би, аби му цілий горнець поставили» [19, с. 171]. «По лижці — та й по мисці», — мовили в Кукізові Львівського повіту, коли їло багато, кожен взяв по ложці — й спорожнили миску [24, с. 471]. «Виїв і миску вилизав», — казали жартома в Нагуєвичих про того, хто нічого не залишив [19, с. 171]. Про голодного, ласого на їжу говорили: «Вишкробав горнець так, що й псу нема що полизати» [20, с. 424]. Також у Нагуєвичих коментували тих, хто вишкрябав горщик: «Виїли, й раз полизати не лишили» [19, с. 171]. А про того, хто похапцем виїдав усе з миски, казали: «Голодний як мітлов мете» [20, с. 405]. У народній педагогіці були й засоби впливу на таких. «Прошкробаєш діру в горшку!», — застерігали в Нагуєвичих того, хто надто завзято вишкрябував із горщика рештки страви [20, с. 424—425]. Існувало там і дієвише попередження: «Хто любить горшки шкребтати, той борзо вилисіє» [20, с. 425]. У селі Тюдів Косівського повіту існувала й прикмета: «Хто шкребче горня, буде на єго свадбі дощ» [20, с. 425]. «Прийшов горшки помити», — говорили в Нагуєвичих про того, хто приходив по обіді до хати [20, с. 424].

Була приказка: «Не криви писки, сівши біля чужої миски» [22, с. 530]. Про лівину, але кормовиту дівку в Нагуєвичих казали: «Миску вимету, хати не вимету». Вимести миску — вийти з неї все дочиста [22, с. 394]. З чоловіка, що з горшка вийв галушки, а лишив саму юшку, у Мшанці Старосамбірського повіту сміялися: «Гир ся став: галушки випали, вар ся зістав» [24, с. 412]. У Жидачеві приказували: «Яка мати, така дочка, їли кашу з черепочка» [22, с. 381].

Горщики, за словами Франка, вважалися головною складовою частиною жіночого господарства. «Горнець ти на голові розиб'ю», — погрозувала жінка непотрібному, недбалому чоловікові [20, с. 424]. Про посуд дбали. У Львові за потреби обережно поводитися з якимсь предметом застерігали: «Уважай, як на збитий горнець» [23, с. 234]. Жінка в господарстві витрачала звичайно більше добра, ніж чоловік, бо мусила годувати всю родину: «Не так чоловік рознесе мішком, як жінка горшком» [24, с. 313]. Жінці роздати було набагато легше: «Муж збирав мішком, а жінка продавала горшком», — казали у Львові [24, с. 493]. З такого, що до роботи був лівиний, але ласий до їжі, або такого, що, розсердившись на жінку, бив горщики в печі, в Нагуєвичих кепкували: «Воєвода над горшками» [20, с. 251]. Використання глиняного посуду в народній медицині відобразилося в приказці з Нагуєвичів: «Треба му горнець приставити» [20, с. 425]. Про спосіб відвернути вроки, кидаючи вугілля на воду в мисці з відповідним примовлянням побутувала приказка «Углю кому скинути» [23, с. 234].

Ситуація купівлі гончарних виробів, коли з'ясували, чи цілі вони, відобразилася і в народних пареміях. У Дрогобичі казали: «Пізнати горнець по голосі» [20, с. 424].

Про дротарів у Нагуєвичих був вислів: «Кричить по селу, як горшкодрай». За словами Івана Франка, «ті ремесники мають звичай ідучи вулицею заповідати своє наближене голосним окриком: «Горшки дротувати, мамо-о-о!» [20, с. 426; 21, с. 52]. В Ортиничих Самбірського повіту крик горшкодраїв «Горшки дротувати, на!» передражнювали як «На, варіюватий (тобто божевільний), на!» [19, с. 138]. Оскільки взимку люди найбільше потребували чобіт, а в жнива, носячи в поле їсти, найбільше псували глиняного посуду, й дротар мав найбільше роботи,

то в Дрогобичі казали: «Гаразд як шевцеви в зимі, а дротарови в жнива» [20, с. 317]. У Стрільбичах Старосамбірського повіту попереджали про можливу нечесність цих майстрів: «Дротар не питає, що горщик буде тік, він аби лише з хати чим скорше втік» [21, с. 52]. У селі Княздівір Коломийського повіту запевняли, що дротар і сам примовляє про відремонтований ним горщик: «Коби не потік, доки би я не втік» [22, с. 579]. Дротарям у Нагуєвичих приписували надприродні здібності, в тому числі знання фатальної миті, в яку справджується прокляття: «Клине мати дитині: «Абис трісло!». А горшкодрай сидит при столі і правит горнець. По хвилі осьміхає ся і каже: «Ану, заклінит тепер свої дитині!» А мати видивилася на нього і каже: «Та тріснїть ви!» І він тріс на місці» [21, с. 271].

Глиняний посуд був уособленням людини. «Ліпший старий горнець, як новий череп», — говорила дівчина, виходячи заміж за старого, але кремезного чоловіка [20, с. 424]. Про дурного чоловіка, що багато балакає й хвалиться сам не знає чим, у Нагуєвичих казали: «Порожний горнець дренчит, а повний мовчит» [20, с. 424]. У Лімні Турківського повіту узагальнювали: «Порожний посудок гудит, а повний мовчит» [22, с. 575]. У Двернику Ліського повіту про бесіду перед вечерею казали: «Добре ся гварит, як ся в горшку варит» [20, с. 322]. А про людину загадкову, в якій невідомо які наміри, в селі Ценів Коломийського повіту говорили образно: «Хто знає, що в тім горшку кіпит!» [20, с. 425]. Горщик порівнювався з людиною, що дихає. У Нагуєвичих казали: «Горнець ледво дихтит», що означало, що він потріскався, ось-ось розлетиться на шматки. І навпаки, про людину могли сказати: «Дихтит як вбитий горнець», мовляв, ледве тримається купи [20, с. 424, 570].

Характеристики глиняного посуду переносилися на людські якості: «Голова як порожний горнець», тобто пуста, забудькувата. Так у Нагуєвичих казали про людину, що не могла здобутися ні на яку думку. Про забудькувату, людину також казали: «Голова як розбитий горнець» [20, с. 387]. «Голосний як розбитий горнець», тобто хрипить, має слабкий, надламаний голос [20, с. 409]. У Нагуєвичих про невдало вилитий дзвін казали, що він «має голос як розбитий горнець» [20, с. 549]. Повчали: «Дьиравого горшка не налеш». За поясненням Франка,

це означало, що марнотратникові не допоможеш, бо він усе розтринькає [20, с. 424]. У містечку Комарно Рудківського повіту приказували: «Поки горшка не припече, поти з нього не потече». Так образно пояснювали, що поки людина не зазнала лиха, доти не знала й милосердя до інших [20, с. 424]. Казали: «Чим горщик накипів, тим і смердіти буде» [20, с. 427], «Чим горнець накипит, тим і череп смердит», «...тим і смердіти буде», «...тим і смердит», а в містечку Комарно це прислів'я закінчувалося: «...тим і черепки чути». Воно означало, що до чого людина звикне змалку, того держиться або те пригадує аж до смерті. Особливо так говорили про погані звички [20, с. 425; 24, с. 417]. У Коломиї приказували: «Женатий — як горнець щербатий». То був натяк на відому пісню:

*Ой біда тому женатому,
Як тому горшкови щербатому:
Зі споду кипит, з верху збігає,
Куди ся поступит, щастя не має*

[21, с. 100].

«Добрий був горщик, як був у нім борщик!» — промовляли в селі Березів Коломийського повіту таким, що припадали коло батька або якогось свояка, доки надіялися пожитися чимось від нього, а одержавши свою користь, покинули, забули його [20, с. 426]. Із поганого шевця в Замулинцях Коломийського повіту кепкували: «Такий швець, як діравий горнець» [24, с. 334]. Навів Іван Франко і давню приказку «Горнець кітлови доганяє, а оба смольнії», пояснюючи, що це коли один лихий чоловік докоряв другому недоброму [20, с. 424; 24, с. 417]. Коли ледачий чоловік обзивав іншого ледашем, у Лоліні мовили: «Котел горшкови доганяє, а й сам чорний» [21, с. 298]. У селі Ценів Коломийського повіту ця приказка звучала як: «Доганьє горнець кітлови, а сам чорний» [21, с. 22].

Чим більше дитина виростає, тим більше в матері турбот. У Мшанці приказували: «Поки дитина їсть з черепка, доти у матері гладка; а як ся хопит миски, не сходит ї ни з гадки, ни з мисли» [24, с. 425].

Бажання людини померти в своїм домі й на своїм хазяйстві передавалося в селі Залісся Золочівського повіту фразою «Бодай то і умирати, а в своє горня зазирати», а в Миколаєві-над-Дністром Жидачівського повіту: «Вмирай, а в своє горне зазирай» [23, с. 239]. З молодої вдови у селі Завадів Стрий-

ського повіту кепкували пісенькою: «Ой умер мій небожчик, а я свою журбу в горщик, черепочком накрила, аби за мнов не ходила» [22, с. 439].

«Добрий вояк і горшка чиру не бойтисі», — казали жартома мешканці Нагуєвичів про того, хто добре вмів воювати ложкою [20, с. 268]. «А годен ти горнець чиру виїсти?». Таке питання в Нагуєвичах ставили жартома хлопцеві, що мав претензію вважатися вже за парубка. «Виїсти горнець чиру», тобто давньої страви з кукурудзяного борошна, звареного в підсоленому молоці, мало бути ознакою сили, відповідної для «косаря» [20, с. 365]. Там само, коли пастухи сиділи на толоці, один вставав, замахувався над ними ногою й примовляв: «Як я молодший був, то-м оттакий горнець чиру нараз виїдав» [22, с. 409]. Зафіксував Іван Франко в рідному селі й фразу: «Я оттакий горнець чиру виїм!». Походила вона з дитячої забави, опис якої подав письменник: «Хлопці стають один проти одного в віддаленю одного кроку і з окриком «Я оттакий горнець чиру виїм!» стараються якомога висше підняти одну ногу, поки сей або той не впаде горлиць» [20, с. 425].

У Нагуєвичах Іван Франко записав також народне вірування: «Горшка з молоком не годиті нести на долони, бо коровам молоко висхне» [20, с. 424].

Навів Іван Франко також низку народних анекдотів, у яких певну роль відігравав глиняний посуд і вислови з яких стали приказками. Коли гість не хотів більше їсти, хоч його просили, у Нагуєвичах жартували: «Як втяв по пироги!». Ця приказка спиралася на анекдот про цигана, «який бажав погоститися в господаря, та сей удавав, що вони вже по обіді. Але циган бачив, що господиня на кінці лави поставила миску з пирогами. От він буцімто квапиться та й каже: «Агій, господарю, ба чи така у вас лава довга, як у пана вйта?» І, знявши ремінь, давай міряти лаву, а дійшовши до миски, крикнув: «Як втяв по пироги!» [20, с. 292; 22, с. 528]. Вислів «Мамала, пірала! — Гаджала, синоньку, гаджала» у Нагуєвичах стосувався однієї прикрої пригоди: «Прийшла до хати циганка з дитиною за плечима та й стала до самої печі. Дитина побачила пироги на печі в мисці та й каже мамі: «Мамо, пироги», перекутивши на циганське. А мати відповіла: «Бери, синку, бери». Поки стояла та балакала з хатними, а циганча вибрало з миски всі пироги до мішка, в яким сиділо. Аж як циганка пішла геть, люди хопилися до пиро-

гів — ого, й місце застило. Тоді й зрозуміли циганчину розмову з дитиною» [22, с. 374]. У Пужниках було зафіксовано комічну розповідь: «Я до неї, моя в неї; я до того, тото в тім; я за своє тоє та туди, а вона мине бис своє тоє та й догори тим». Це все «говорила селянка перед судом, у якої сусідка вкрала курку, зараз зарізала і поставила в горнець варити. Позивачка прийшла до сусідки і побачивши свою курку в горшку, вхопила її з горшком і пустилася йти з хати, а сусідка трутила її через поріг так, що вона впала догори животом. Отже, стидаючися говорити виразно, вона в суді стилізувала своє оскаржене висше наведеними словами» [24, с. 358].

Знали в Нагуєвичах приповідку «Що волиш, бабонько: ци ласку божу, ци миску круп?». Вона була взята з дитячої казки про діда й бабу, що по бобі вилізли до неба і там Пан Біг за бабиним вибором дав їм миску круп, через яку потім дід убив бабу [19, с. 17]. Коли не було паші, то про худобу там зі співчуттям мовили: «Тільки сі нині напасе, ги з голої миски попоїсть» [22, с. 505].

До четвертої літери абетки в Іванківці Богородчанського повіту жартівливо приказували: «Глаголь — з'їв миску дриголь» [20, с. 336]. Про не вдале вариво у Мшанці оповідали: «Прийшов Прокіп, наляв окріп; іде Гаврило — ще ся не зварило; прийшов Денис, наляв сім мис; прийшов Тарас, з'їв всьо нараз» [22, с. 600]. У Кобиловолоках Тереховлянського повіту запрошували до обіду жартівливою фразою: «Най Господь Бог перескочит і ходачки замочит!», що треба було розуміти як: хай перескочить через повну миску і таким робом благословить її [19, с. 82].

Гуцули в Жидачеві жартували про бойків: «Бойко чиривайко, з'їв миску каші та й ще каже: «Дайко!». У Львові казали: «Бойко череватий: ззів миску борщу, та й ще каже дати» [24, с. 392; 19, с. 102]. Не нажеру дражнили у Вороблевичах Дрогобицького повіту: «Андрух, пампук, наливай-кишки, як сунь, так сунь пироги з миски» [24, с. 5].

У Львові дармоїда характеризували: «То робітник до готової миски» [23, с. 26]. Мати в Нагуєвичах недорослим, лінивим дітям говорила: «До роботи вас нема, а до миски є». Зате там побутувала й розповідь про цигана, що, віддаючи свого сина в найми, радив господареві: «До роботи не силуйте, а до миски, то й бийте!» [23, с. 28].

Як відомо, «порожня миска не вабит писка» [22, с. 394]. Поїдання страви — це, за народним поняттям, була головна робота попівського найміта, тому казали: «Пріє, як попівський наймит при мисці» [22, с. 598]. «З миски до рота близька дорога», — жартували в Нагуєвичах [22, с. 394]. Дорога ця, звісно, забезпечувалася ложкою: «До готової миски ладно поглядати лижки», — говорили в Стрільбичах Старосамбірського повіту [22, с. 394]. «До миски треба лижки», — примовляли в Нагуєвичах [22, с. 394]. А втім, у рідному селі письменника застерігали: «Не пхай свою лижку в чужу миску» [22, с. 343]. «Не пхай свого писка до чужої миски», — казали й у містечку Бергомет на Буковині [22, с. 609]. «Мий миску, давай борщ», — жартували в селі Ценів і інших, коли миску не треба було мити, бо вона й була від борщу [22, с. 394]. Слуги, яким доводилося їсти з однієї посудини, жартома звали себе: «Приятель від миски» [22, с. 598].

«Красу на тарели не покраю», — казав у Жидачеві чоловік, що мав негарну, але добру жінку [24, с. 465]. Про село або поле, що знаходилося на рівному місці, в Нагуєвичах мовили: «Видно, як на тарели» [19, с. 168].

У селі Вербовець Тереховлянського повіту парубків дражнили: «Будзанівські клиньці пекли гітька в ринці; штири воли запрягали, гітька з ринки витягали» [24, с. 395].

Були відомі й давні прислів'я про дзбан, наприклад: «Доси (допоти) збан воду носить, доки (поки) му ся вухо не урве» [21, с. 165; 24, с. 442], а в Нагуєвичах знали коротший варіант: «До чьису збан воду носить» [24, с. 442].

Не обійшли приказки увагою й макітру. Про дурну людину в Нагуєвичах казали: «Голова як пустий макотерт». У Ясениці-Сільній, теж Дрогобицького повіту, про чоловіка з міцною головою, що вдарився нею об щось, говорили: «Дренчит му голова, як порожній макортет» [22, с. 372].

Покришка фігурувала у проклятті, що було відоме в Коломії: «А бодай ти ні дна, ні покришки не було!» [21, с. 4].

Потрапила до паремій і будівельна кераміка. Про несподіване лихо в Коломії казали: «Впало на мене, як цегла на голову» [20, с. 270]. Таким чином, приказки й прислів'я зі збірки Франка є цінним джерелом для пізнання гончарної культури українців.

У народних піснях, записаних Іваном Франком, згадувалися глина та її добування. Наприклад, музикознавець Климент Квітка записав від письменника пісеньку «На городі біла глина»:

*На городі біла глина,
Стоїть козак, як калина — ой, ой, ой!
Ой копаю білу глину,
На козака оком кину — ой, ой, ой!
Ой копаю, в купу горну,
На козака оком моргну — ой, ой, ой!*

[14, с. 223].

Два перших її рядки повторювалися в пісні «Через село гусак летів», яку Іван Франко записав 1877 року від мешканця села Батятичі Жовківського повіту у львівській тюрмі й згодом наспівав Квітці [14, с. 223, 313].

Іван Франко любив співати коломийки сам, а також їх слухати. Він зібрав понад 1300 записів коломийкових скарбів. Найбільше їх було записано в 1870—1880-ті роки, коли Франко міркував над розвитком пісенності взагалі й цього жанру зокрема. Частина з них потрапила до тритомного видання Володимира Гнатюка «Коломийки» (1905—1907). Звісно ж, коломийки не оминали глиняні вироби та їхнє використання в побуті Прикарпаття.

Наприклад, дівчина в коломийці з Нагуєвичів похвалялася своїм посагом:

*Коби мене той посватав, що виводить танці,
Дав би тато миску муки та й штири баранці*
[5, с. 128; 13, с. 25].

А в коломийці з села Вікторів Станіславівського повіту хлопець сповіщав про свої успіхи:

*Ой казала приходити Чапського Павліна,
Як заграє коломийки на штири коліна.
Ой казала приходити, не вибаранчати, —
Наварила киселиці в щербатім горщаті*
[13, с. 26].

Лінива дівчина зізнавалася в коломийці з Дрогобича, що не хоче забруднитися в глині:

*Ой та Дана, Дана, Дана, казала ми мама:
— Чому, доню, не заліпиш під припічком яму?
— Ой мамуню, мамунюню, нащо ж і ліпити,
Можна в яму сміття змести
та й стирков прикрити.
Не хочу ся, мамунюню, у глині валяти,
Волю піти на весілля трохи погуляти* [13, с. 38].

У коломийці з села Лолин висміювали нечупарного багатія, в якого немитий посуд:

*Ой прийшли ми до багача, — в хаті чи й у хаті, —
Дивилися у полицю, — горшки сорокаті.
Горшки, горшки сорокаті, хата не метена,
Дівка сидить на припічку, як біс, расплетена*
[13, с. 102].

В іншій коломийці з того ж села знов розповідалося про киселицю в горщику:

*Ой як тоту Коломию зачую, зачую, —
Киселицю висербаю, у горшку ночую*
[13, с. 124].

Там само була записана й інша, де згадувалися різні види глиняного посуду:

*Коло миски запалити, коло горшка горить,
Ой бо мене за макітрів головочка болить*
[13, с. 124].

У Нагуєвичах Іван Франко записав і коломийку про купівлю глиняного посуду:

*Ой Іване, Івануню, та й ти Іванятко,
Купи мені на молоко червоне збанятко.
Купи мені на молоко, купи на сметану,
А я тобі, Івануню, до серцьи пристану*
[5, с. 61].

Це був поширений сюжет коломийок [5, с. 62, 66; 11, с. 104]. У селі Орелець Снятинського повіту і в Нагуєвичах співали про горщики, в яких несли їсти в поле:

*Закувала зазулиця на хаті, на розі,
Несла дівка в поли їсти, вснула при дорозі.
Як уснула, так уснула, без пам'яті встала,
Вбіздріла си назад себе, горшки відоспала.
Ишла би я до домочку, ньєчка ме сварити,
Иду тепер на толоку вівчиря любити* [7, с. 40].

Деякі коломийки з Нагуєвичів про розбитий посуд мали виразно сатиричне звучання:

*Ой збилася макітрина, ой збилася миска,
За то мене хлопці любят, що я кривописка*
[13, с. 126; 6, с. 103].

Висміювалася в Нагуєвичах і спроба обману за допомогою фальшивих коралів, виготовлених із глини:

*Богацькая дівчинонька не хтіла робити,
Навішмила кораликів, щоби ї любити.
А щоби то коралини, а то сама глина,
Вона хтіла надурити вдовиного сина* [5, с. 161].

Тема підробних коралів з глини лунала і в інших коломийках, у гаївках, весільних і жартівливих піснях [5, с. 216; 2, с. 55—56; 11, с. 60; 16, с. 227; 15, с. 124].

Висновки. Фольклористична спадщина Івана Франка дає уявлення про міфологічне значення гончарної сировини — глини, про народну оцінку професій глинокопа, гончаря, горшковоза, дротаря, про гончарювання від видобування глини й виготовлення гончарних виробів до їхнього продажу, а також про різновиди цих виробів — горщик, дзбанок, глек, макітру, ринку, миску, таріль, глиняне намисто — та їхнє використання в побуті українців Бойківщини, Гуцульщини, Покуття другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Особливе значення мають його дані про застосування глиняного посуду й глини у народній медицині та знахарстві, у родинній і календарній обрядовості. Іван Франко працював у руслі загальноєвропейських наукових тенденцій, будучи справжнім європейським ученим. На жаль, поки що в Україні не створено Інституту імені Івана Франка, подібного до польського Інституту імені Оскара Кольберга в Познані, відсутні програма академічного видання праць Франка й увага наукової громадськості до цих питань.

1. Вінценз С. *На високій полонині (Правда старовіку)*. Львів: Червона калина, 1997. 451 с.
2. Гнатюк В. Гаївки. *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів: друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1909. Том ХІІ. С. 1—100.
3. Гнатюк В. Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Том І. Легенди і новелі. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1897. Т. ІІІ. ХХ, 236 с.
4. Гнатюк В. Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Том ІV. Казки, легенди, новелі, історичні спомини з Банату. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1909. Т. ХХV. ХХІ. 248 с.
5. Гнатюк В. Коломийки. Том І. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1905. Т. ХVІІ. ХLІІІ. 259 с.
6. Гнатюк В. Коломийки. Том ІІ. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1906. Т. ХVІІІ. 315 с.
7. Гнатюк В. Коломийки. Том ІІІ. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1907. Т. ХІХ. ІV. 251 с.
8. Гнатюк В. Людські фігурки з воску. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів: друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1919. Том СХХVІІІ. С. 212—216.
9. Драгоманов М. *Фольклористичні студії: у 4 т.* Донецьк: Норд-Прес, 2008. Т. 4. 588 с.
10. Зіновіїв К. *Вірії. Приповісті посполиті*. Київ: Наукова думка, 1971. 392 с.
11. Колесса І. Галицько-руські народні пісні з мельодиями, зібрав у селі Ходовичах др. Іван Колесса. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1901. Т. ХІ. ХХХІ, 305 с.
12. Колесса Ф. *Історія української етнографії*. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, 2005. 368 с.
13. *Коломийки в записах Івана Франка*. Упорядкування текстів, передмова та примітки О.І. Дея. Київ: Музична Україна, 1970. 136 с.
14. *Народні пісні в записах Івана Франка*. Упорядкування, вступна стаття і примітки О.І. Дея. Київ: Музична Україна, 1981. 336 с.
15. *Пісні рідного села: Українські народні пісні*. Фольклорні записи та упорядкування А.А. Пуця. Передмова та рецензування М.М. Гордійчука. Київ: Музична Україна, 1987. 152 с.
16. Рыбський Ф. Свадебные обряды и песни в с. Маков Каменецкого уезда Подольской губернии. *Живая старина*. Санкт-Петербург, 1895. Выпуск ІІ. С. 222—234.
17. Франко І. Старинна романсько-германська новела в устах руского народа. *Зоря*. Львів, 1883. № 2. С. 27—30.
18. Франко І. Из уст народа. *Житє і слово: Вістник літератури, історії і фольклору*. Львів: друкарня Інститута Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1894. Том ІІ. С. 179—198.
19. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Вип. І (А — Відати). *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1901. Т. Х. 200, VІІІ с.
20. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Випуск 2 (Відати — Діти). *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1901—1905. Т. ХVІ. ХХV. 600 с.
21. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Том ІІ. Випуск І (Діти — Кпити). *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1907. Т. ХХІІІ. 300 с.
22. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Том ІІ. Випуск ІІ (Кравець — Пять). *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1908. Т. ХХІV. Х. 612 с.
23. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Том ІІІ. Випуск І (Рабунок — Час). *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1909. Т. ХVІІ. 300 с.
24. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Том третій (Рабунок — Ячмінь). *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1910. Т. ХХVІІІ. ІХ. 541 с.
25. Франко І. Гуцульські примівки. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1898. Т. V. С. 41—72.

26. Франко І. *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 53. 832 с.
27. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю, зібрав Др. Іван Франко. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імени Шевченка, 1898. Т. V. С. 160—218.
28. Франко І. Пять легенд. *Етнографічний збірник*. Львів: друкарня Наукового Товариства імени Шевченка, 1898. Т. V. С. 111—116.
29. Шухевич В. *Гуцульщина*. Пята часть. Львів: Загальна друкарня, 1908. 300 с.
30. Bolte J., Polivka G. *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher, 1913. Erster Band (№. 1—60). VIII. 556 s.
31. Philippson E. *Der Märchentypus von König Drosselbart*. Greifswald: Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica, 1923. 101 s.
32. Franko I. Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Lolinie pow. stryjskiego, zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko. *Zbiór wiadomości do antropologii krajo-wej*. Kraków, 1886. Tom X. S. 1—54.
33. Franko I. Szczałki pierwotnego światopoglądu w ruskich i polskich zagadkach ludowych. *Przegląd tygodniowy życia społecznego, literatury i sztuk pięknych*. Warszawa, 1884. Dodatek miesięczny. № 6. Sierpień. S. 103—119.
- (Vol. CXVIII, pp. 212—216). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society.
- Drahomanov, M. (2008). *Folklore Studies*: in 4 vol. (Vol. 4). Donetsk: Nord-Press [in Ukrainian].
- Zinoviiv, K. (1971). *Poems. Sayings of the Common People*. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Kolessa, I. (1901). Galician Ruthenian Folk Songs with Melodies, Gathered in the Village of Khodovychi, by Dr. Ivan Kolessa. In *Ethnographic Compendium* (Vol. XI). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Kolessa, F. (2005). *History of Ukrainian Ethnography*. Kyiv: M.T. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology. NAS of Ukraine [in Ukrainian].
- Kolomyika Songs in the Ivan Franko's Records*. Systematization of texts, preface, and notes by O.I. Dey. (1970). Kyiv: Muzychna Ukrayina [in Ukrainian].
- Folk Songs in the Ivan Franko's Records*. Systematization of texts, introduction, and notes by O.I. Dey. (1981). Kyiv: Muzychna Ukrayina [in Ukrainian].
- Songs of the Native Village: Ukrainian Folk Songs*. Folk recordings and arrangement by A.A. Put. Foreword and Review by M.M. Gordiychuk (1987). Kyiv: Muzychna Ukrayina [in Ukrainian].
- Rybskiy, Feofan. (1895). Wedding Rites and Songs in the Village of Makiv of the Kamyanets District of the Podillya Government. In *Living Antiquities*. St. Petersburg, II, 222—234 [in Russian].
- Franko, I. (1883). Ancient Roman-Germanic Short Story in the Mouths of the Ruthenian people. In *Star*. Lviv, 2, 27—30 [in Ukrainian].
- Franko, I. (1894). From the Mouths of the People. In *Life and Word: the Bulletin of Literature, History, and Folklore* (Volume II, pp. 179—198). Lviv: Printing House of the Stauropogial Institute under the management by I. Pukhyr [in Ukrainian].
- Franko, I. (1901). Galician Ruthenian Folk Proverbs. Collected, arranged, and explained by Dr. Ivan Franko. Issue 1 (A — To Know). In *Ethnographic Compendium* (Vol. X). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Franko, I. (1901—1905). Galician Ruthenian Folk Proverbs. Collected, arranged, and explained by Dr. Ivan Franko. Issue 2 (To Know — Children). In *Ethnographic Compendium* (Vol. XVI). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Franko, I. (1907). Galician Ruthenian Folk Proverbs. Collected, arranged, and explained by Dr. Ivan Franko. Volume II, issue I (Children — To Jeer). In *Ethnographic Compendium* (Vol. XXIII). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Franko, I. (1908). Galician Ruthenian Folk Proverbs. Collected, arranged, and explained by Dr. Ivan Franko. Volume II, issue II (Tailor — Five). In *Ethnographic Compendium* (Vol. XXIV). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].

REFERENCES

- Vincenz, St. (1997). *On the High Uplands (The Truth of the Primeval Times)*. Lviv: Chervona Kalyna [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1909). Hayivka Songs. In *Materials for the Ukrainian Ruthenian Ethnology*. (Vol. XII, pp. 1—100). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1897). Ethnographic Materials from Hungarian Rus. Volume I. Legends and Short Stories. In *Ethnographic Compendium* (Vol. III). Lviv: Printing house of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1909). Ethnographic materials from Hungarian Rus. Volume IV. Tales, Legends, Short Stories, Historical Remembrances from Banat. In *Ethnographic Compendium* (Vol. XXV). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1905). Kolomyika Songs. Vol. I. In *Ethnographic Compendium*. (Vol. XVII). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1906). Kolomyika Songs. Vol. II. In *Ethnographic Compendium* (Vol. XVIII). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1907). Kolomyika Songs. Tom III. In *Ethnographic Compendium* (Vol. XIX). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1919). Human Figurines Made of Wax. In *Proceedings of the Taras Shevchenko Scientific Society*

- Franko, I. (1909). Galician Ruthenian Folk Proverbs. Collected, arranged, and explained by Dr. Ivan Franko. Volume III, issue I (Plunder — Time). In *Ethnographic Compendium* (Vol. XVII). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Franko, I. (1910). Galician Ruthenian Folk Proverbs. Collected, arranged, and explained by Dr. Ivan Franko. Volume third (Plunder — Barley). In *Ethnographic Compendium* (Vol. XXVIII). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Hutsul Spells. In *Ethnographic Compendium* (Vol. V, pp. 41—72). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Franko, I. (2008). *Additional Volumes to the Collected Works in Fifty Volumes* (Vol. 53). Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Folk Beliefs on the Foothill, collected by Dr. Ivan Franko. In *Ethnographic Compendium* (Vol. V, pp. 160—218). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Five Legends. In *Ethnographic Compendium* (Vol. V, pp. 111—116). Lviv: Printing House of the Taras Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian].
- Shukhevych, V. (1908). *Hutsul Region*. The 5th part. Lviv: The Common Printing House [in Ukrainian].
- Bolte, J., & Polivka, G. (1913). *Notes on the Children' and Household Tales of the Grimm Brothers* (Vol. 1—60)). Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher [in German].
- Philippson, E. (1923). *The Fairytale Type of King Thrushbeard*. Greifswald: Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica [in German].
- Franko, I. (1886). Wedding Ceremonies and Songs of the Ruthenian People in the Village of Lolyn in the Stryj District, Collected by Olha Roshkevych, Edited by Ivan Franko. In *The Compendium of Reports on Regional Anthropology* (Vol. X, pp. 1—54). Kraków: Printing House of the Jagiellonian University [in Polish].
- Franko, I. (1884). Remnants of the Primeval Worldview in Ruthenian and Polish Folk Riddles. In *Weekly Review of Social Life, Literature and Fine Arts. Monthly supplement*, 6, 103—119 [in Polish].